

Scientific Bulletin of Chełm
Section of Pedagogy
No. 1/2018

PSYCHOPEDAGOGICZNE UWARUNKOWANIA PREFERENCJI
WARTOŚCI AUTOTELICZNYCH I INSTRUMENTALNYCH
MŁODZIEŻY LICEALNEJ

PSYCHOPEDAGOGICAL CONDITIONS OF PREFERENCES
OF AUTOTELIC AND INSTRUMENTAL VALUES
OF HIGH SCHOOL YOUTH

MARIAN ZDZISŁAW STEPULAK

The State School of Higher Education in Płock (Poland)

e-mail: marian.stepulak@o2.pl

MAŁGORZATA DUBIS

University of Economics and Innovation in Lublin (Poland)

e-mail: maldu@wp.pl

ABSTRACT: *Currently, one of the significant topics of psycho-pedagogy refers to the issues of value and valuation. Specialists in upbringing analyze not so much the values themselves as the valuation. Valuation, in turn, is the subject of professional activity of professionals from upbringing, but also the young people involved in the research evaluate themselves in the context of their existential choices. Autotelic and instrumental values occupy a special place here. This scientific study refers to two realized goals. The first of these is extremely theoretical in nature, because it is about presenting the latest research relating to the autotelic and instrumental values, including in a special way the health values associated with the research of Polish high school youth. The second goal is practical. Its implementation helps to provide people interested in upbringing to the values of the latest research results*

KEY WORDS: *value, valuation, youth, upbringing, value preference*

Wprowadzenie

W czasach współczesnych przeprowadza się szereg psychopedagogicznych badań odnoszących się do problemu wartości i wartościowania. W pedagogice i psychologii szczególną uwagę zwraca się szczególnie na proces wartościowania. Wartościowaniem zajmują się specjaliści w sytuacjach wychowawczych i badawczych. Wartościowanie to również aktywność, którą podejmują ludzie, zwłaszcza młodzi w sytuacji dokonywania życiowo doniosłych wyborów.

Niniejszy artykuł dotyczy badań związanych z wartościami autotelicznymi i instrumentalnymi oraz wartościowaniem w kontekście badań młodzieży licealnej. Preferencja tych wartości wskaże na motywy wyboru i potrzeby osobowościowe młodzieży we współczesnych, polskich realiach życia społecznego i moralnego. Wyniki badań będą służyły pomocą w opracowywaniu nowych strategii wychowawczych oraz wypracowania nowych metod edukacji zdrowotnej.

W tym artykule można mówić o podwójnym celu. Pierwszy z nich ma charakter *stricte* teoretyczny. Chodzi w nim bowiem o zaprezentowanie najnowszych badań odnoszących się do wartości autotelicznych i instrumentalnych, w tym wartości zdrowia związanych z badaniami polskiej młodzieży licealnej. Drugi cel ma wyraźny charakter praktyczny. Uzyskane wyniki badań mają bowiem służyć specjalistom od wychowania, rodzicom, opiekunom, nauczycielom i edukatorom zdrowotnym, w ich pracy na opracowaniu nowoczesnych strategii służącym wychowaniu ku wartościom.

STAN WIEDZY. WARTOŚCI I WARTOŚCIOWANIE

Termin „wartość” stał się w XIX wieku podstawowym pojęciem w aspekcie określenia egzystencji osoby, jej etosu, myślenia, świadomości, emocji, uczuciowości oraz oceniania. Wartość to podstawowa cecha przedmiotu materialnego i niematerialnego, która czyni go cennym, użytecznym oraz wysoce pożądanym. Synonimiczne znaczenie wartości można odczytać jako: 1) cena, drogocенność, kosztowność, stawka, kurs, parytet, przelicznik, nominal, rokowanie, koszt, wydatek; 2) znaczenie, sens, wymowa, wydźwięk, ranga, rola, udział, zasługa, funkcja, zadanie, miejsce, doniosłość, ważność, ważkość, waga, siła, istotność, przełomowość; 3) jakość, forma, marka, gatunek, renoma, klasa, patyna (Stepulak, 2015, p. 25-44; Mazur, 2011, p. 214-224).

Istnieją pewne wspólne cechy określeń wartości, które można określić w następujący sposób:

- wartości są pojęciami lub przekonaniami, które dotyczą pożądaných celów, opisujących ostateczne stany rzeczy lub zachowania;
- przekraczają konkretne sytuacje;
- kierują selekcją i oceną zachowań i zdarzeń;
- są uporządkowane według ważności (Cieciuch, 2013).

Wartościowanie występuje z pojęciem podmiotowości. „Przejawia się to w funkcjonowaniu powiązonym ze świadomością tego, co wartościowe, ku czemu warto zmierzać i jakimi środkami te zamierzenia realizować. Jednakże taki proces wiąże się z uformowaniem się hierarchii czy systemu, na który składają się: 1) ideały (dotyczące siebie i świata) oraz (powiązane z nimi); 2) poznawcze standardy wartościowania – przemyślane i dookreślone kryteria oceniania poszczególnych aspektów rzeczywistości” (Jarymowicz, 2009).

Problem wartościowania należy zawsze rozpatrywać w wymiarze sumienia. Sumienie bowiem uważane jest za subiektywną normę moralności jako osobiste wartościowanie moralne. Posiada ono podwójny wymiar: jest zdolnością osobistego wartościowania moralnego, a także samym aktem tego wartościowania. Kiedy mówi się o sumieniu ma się na myśli konkretny akt wartościowania moralnego, czyli ocenę konkretnego czynu i działania oraz postawy. W takiej sytuacji osoba orzeka, że ten czyn lub ta postawa są dobre lub złe. Osoba, aby mogła dokonać oceny konkretnego czynu, musi ujawnić ten wymiar sumienia, jakim jest akt wartościowania. Człowiek zatem musi mieć w sobie głębokie pragnienie odkrywania norm i wartości, w których świetle dokonuje się wartościowanie konkretnego czynu (Skorowski, 2004, p. 1387-1388; Mazur, 2008, 60-62).

W bogatej literaturze dotyczącej problematyki aksjologicznej spotykamy wiele definicji wartości i wartościowania, ale ciągle powtarza się stwierdzenie, iż najważniejszą wartością jest ludzkie życie (Stepulak, Łukasiewicz, 2016, p. 5). W naukowej refleksji nad pojęciem życia pojawiają się dwie tendencje, które traktują życie jako przejaw biologicznego funkcjonowania, albo też odnoszą się do życia jako najwyższej wartości (Stepulak, 2016, p. 54). Warto zatem podjąć naukową refleksję i wysiłek badawczy związany z wartościami autotelicznymi

i instrumentalnymi oraz wartością zdrowia w świetle ich preferencji w badaniach licealistów.

We wcześniejszych międzynarodowych badaniach na temat wartości wyróżniono ich hierarchię M. J. Rokeach (1973), S. H. Schwartz (1992), dokonano także typologii wartości. W Polsce badaniami nad wartościami i wartościowaniem zajął się J. Ciecuch (2013), M. Z. Stepulak i J. Łukasiewicz (2016), J. M. Szymański (2006). Na szczególną uwagę zasługują badania nad wyborem wartości wśród młodzieży w znaczących dla nich sytuacjach życiowych M. Dubis (2011). Należy sobie zdawać sprawę, iż powyżsi badacze zostali wyodrębnieni z szerokiego grona naukowców badających to ciekawe spektrum poznawcze. W naszych najnowszych badaniach zostanie poddany naukowej refleksji wymiar wartości autotelicznych i instrumentalnych w świetle badań współczesnej polskiej młodzieży.

Zainteresowanie wartościami sięga dosyć odległych czasów. Jednakże dotyczyło ono jedynie budowania pewnych typologii i klasyfikacji wartości. Zwracano również szczególną uwagę na definiowanie samego pojęcia „wartość”. O wiele mniejszym zainteresowaniem badaczy cieszyło się pojęcie „wartościowania”. Nie brano pod uwagę tego, iż proces wartościowania częściej występuje w przestrzeni psychoedukacyjnej niż termin wartość. Nasze badania zatem dołączają do naukowych wysiłków innych badaczy, którzy poddają naukowej refleksji analizę wartości i wartościowania podejmowanego przez młodzież licealną (również w kontekście problemu zdrowia).

METODOLOGIA BADAŃ WŁASNYCH

Zagadnienia dotyczące wartości i ich hierarchii prezentowanych przez polską młodzież nabiera współcześnie szczególnego znaczenia w kontekście przemian i wyzwań naszych czasów. Znajomość hierarchii wartości oraz czynników je warunkujących ma szczególne znaczenie dla pedagogów i psychologów, gdyż pozwala określić efekty kształcenia i wychowania, a ponadto wyznaczyć dalsze zadania, ważne dla pracy pedagogicznej. Przedmiotem badań w podjętych i analizowanych w niniejszej pracy jest system wartości młodzieży uczącej się w publicznych i niepublicznych liceach ogólnokształcących. Aktualnie w Polsce do szkół publicznych uczęszcza 90% uczniów, do szkół niepublicznych pozostałe 10%. Szkoły niepubliczne przyjmują również nazwę szkół prywatnych i społecznych. Zasadnicze różnice pomiędzy szkołami publicznymi

a niepublicznymi dotyczą sposobu finansowania. Szkoły publiczne są finansowane z budżetu państwa, niepubliczne – czerpią zysk z chesnego oraz z finansowania gminnego lub powiatowego. Wydaje się, iż szkoły niepubliczne nastawione są bardziej na realizację procesu edukacji i wychowania o charakterze integracyjnym. Na tej podstawie można by sądzić, iż szkoły te włączają w swoje zadania również edukację zdrowotną. W szczególny sposób zwraca się uwagę na takie elementy, jak: komfort przestrzenny w budynku, komfort przy zaspokajaniu potrzeb higienicznych, opieka medyczna, adekwatne żywienie oraz rekreacja i sport. Dla udowodnienia też, iż w szkołach niepublicznych można mówić o lepszej jakościowo edukacji zdrowotnej, należałoby jednak przeprowadzić stosowne badania zarówno szkół publicznych, jak i niepublicznych. Nasza badania bowiem nie będą służyły generowaniu różnic w zakresie edukacji zdrowotnej oraz poziomu świadomości wartości zdrowia.

CELE

W prezentowanych badaniach wyróżniono dwa cele: teoretyczny i praktyczny. Celem teoretycznym podjętych badań jest:

- poznanie i opis hierarchii wartości młodzieży kształcącej się w publicznych i niepublicznych liceach ogólnokształcących;
- uchwycenie deklarowanych wartościach ujawnianych przez młodzież uczącą się w szkołach publicznych i niepublicznych;

Natomiast celem praktycznym badań jest:

- wskazanie możliwości skutecznego oddziaływania pedagogicznego w szkole i rodzinie w zakresie kształtowania systemu wartości, w tym wartości zdrowia.

Założony przedmiot pracy i cele spowodowały konieczność przeprowadzenia badań o charakterze diagnostyczno-weryfikacyjnym. Diagnostyczny charakter badań miał na celu poszukiwanie, odkrywanie oraz opisywanie własności czy zasad funkcjonowania konkretnego wycinka rzeczywistości, natomiast charakter weryfikacyjny – określanie związków pomiędzy pewnymi klasami zjawisk (Nowak, 2012).

Niezbędnym warunkiem adekwatnego przebiegu badań naukowych jest uświadomienie sobie przez badacza problemów badawczych i ich poprawne

sformułowanie. Zdaniem M. Łobockiego (2007, p. 56) problemy badawcze są to „pytania, na które szukamy odpowiedzi na drodze poznania naukowego”.

PROBLEMY BADAWCZE

Problematykę badawczą niniejszej pracy przedstawiono jako zhierarchizowany system pytań. Na system ten składają się kolejno: problem główny oraz wyłonione z niego problemy szczegółowe. Na podstawie literatury przedmiotu oraz własnych doświadczeń pedagogicznych sformułowano następujące główne problemy badawcze, których rozwiązaniu służyły przeprowadzone badania:

- Jakie systemy wartości deklarowane są przez młodzież kształcąca się w liceach publicznych i niepublicznych?
- Jakie są uwarunkowania hierarchii wartości uczniów liceów publicznych i niepublicznych?

HIPOTEZY BADAWCZE

Bezpośrednią konsekwencją metodologiczną postawionych problemów badawczych jest przyjęcie odpowiednich hipotez. Hipotezy robocze są „próbą odpowiedzi na uprzednio sformułowane problemy badawcze” (Łobocki, 2007 p. 57).

Przyjmując niniejszą definicję, na podstawie literatury przedmiotu i doświadczeń zawodowych autorów w zakresie zagadnień stanowiących przedmiot badań, wysunięto następujące hipotezy główne:

- Hipoteza pierwsza: Współczesna młodzież posiada usystematyzowany system wartości.
- Hipoteza druga: Wartości uwarunkowane są przez środowisko społeczno-kulturowe.

W ramach pierwszej hipotezy głównej wyodrębniono następujące hipotezy szczegółowe:

- W hierarchii wartości uczniów szkół publicznych i niepublicznych znajdują się przede wszystkim wartości związane z rodziną, zdrowiem, szczęściem osobistym i pracą.
- Młodzież posiada sprecyzowane dążenia i pragnienia życiowe. Można przypuszczać, że dotyczą one sfery edukacyjno-zawodowej, materialno-

bytowej oraz osobistej i rodzinnej. Plany te harmonizują z wybieranymi przez nią wartościami.

W ramach drugiej hipotezy głównej wyodrębniono hipotezy szczegółowe, jak:

- Wartości badanych uczniów są silnie skorelowane z czynnikiem płci. Przypuszcza się, że dziewczęta dążą przede wszystkim do osiągnięcia sukcesu w życiu uczuciowym, a ich rówieśnicy płci przeciwnej do osiągnięcia prestiżu społecznego.
- Środowisko terytorialne oraz warunki życia w tym środowisku są czynnikami różnicującym wartości i plany życiowe młodzieży. Młodzież pochodząca z dużych aglomeracji najczęściej dąży do osiągnięcia satysfakcji w sferze osobistej, natomiast ich rówieśnicy z mniejszych ośrodków – do osiągnięcia sukcesu w sferze edukacyjno-zawodowej.
- Pochodzenie społeczne, atmosfera wychowawcza w rodzinie, style wychowania w rodzinie tworzą zespół czynników, które istotnie oddziałują wybór wartości i plany życiowe młodzieży.
- Wybierane wartości uczniów szkół publicznych i niepublicznych są najczęściej związane z rodziną i rozwojem osobistym. Przy czym uczniowie szkół niepublicznych w realizacji swoich planów bardziej liczą na pomoc rodziny niż ich rówieśnicy w szkołach publicznych.

Tak sformułowane hipotezy zostały poddane weryfikacji w trakcie szczegółowych badań. To z kolei stanowiło podstawę do sformułowania wniosków i uogólnień oraz określenia postulatów dla dalszej praktyki pedagogicznej.

METODY, TECHNIKI I NARZĘDZIA BADAWCZE

Ze względu na działania badawcze o charakterze diagnostycznym jako wiodącą metodę gromadzenia materiałów i organizującą badania uznano sondaż diagnostyczny. Sondaż diagnostyczny jest „sposobem gromadzenia wiedzy o atrybutach strukturalnych i funkcjonalnych oraz dynamice zjawisk społecznych, opiniach i poglądach wybranych zbiorowości, nasilaniu się i kierunkach rozwoju określonych zjawisk i wszelkich innych zjawiskach instrumentalnie nie zlokalizowanych – posiadających znaczenie wychowawcze – w oparciu

o specjalnie dobraną grupę reprezentującą populację generalną, w której badane zjawisko występuje” (Pilch, 1998, p. 52).

W pracy wykorzystano zarówno narzędzia badawcze opracowane przez autorów, jak również narzędzia badawcze autorstwa M. Rokeacha (1973), T. Wilk (2003).

ORGANIZACJA BADAŃ, CHARAKTERYSTYKA TERENU BADAŃ ORAZ PRÓBY BADAWCZEJ

Badania podjęte w celu ukazania hierarchii wartości, stylów życia i planów życiowych zostały przeprowadzone w 6 miastach na terenie województwa podkarpackiego, mianowicie: Rzeszowie, Krośnie, Sanoku, Tarnobrzegu, Stalowej Woli oraz Jaśle.

Aby dokonać charakterystyki badanych, przyjęto następujące zmienne: płeć, wiek, typ szkoły, środowisko terytorialne szkoły. Charakterystykę badanej próby uczniów z podziałem na typ szkoły i płeć przedstawia tabela 1. Wśród badanych w obydwu typach szkół zauważalna jest przewaga liczebna dziewcząt (58,6%). Przy czym wyższy odsetek dziewcząt uczy się w liceach publicznych (66,45%). Chłopcy stanowią odpowiednio w szkołach publicznych 33,6%, a niepublicznych 49,3%.

Tabela 1. Badani uczniowie ze względu na typ szkoły i płeć

Typ szkoły	Badani uczniowie z podziałem według płci				Ogółem	
	dziewczeta		chłopcy			
	N	%	N	%	N	%
Szkoła publiczna	93	66,4	47	33,6	140	100
Szkoła niepubliczna	71	50,7	69	49,3	140	100
Ogółem	164	58,6	116	41,4	280	100

Źródło: Opracowanie własne (Dubis, 2013, p. 68).

Kolejną zmienną przyjętą w badaniach uczniów w celu scharakteryzowania badanej próby był wiek. Dane opisujące próbę badanych uczniów ze względu na wiek

przedstawia tabela 2. Na podstawie analizy danych z tabeli 2. można stwierdzić, że najwięcej uczniów w obu typach szkół stanowią uczniowie w wieku 19 i 18 lat, odpowiednio: 41,4% i 36,1%. Najmniej uczniów objętych badaniami w prezentowanej pracy jest w wieku 20 lat – jedynie 3,2% całej próby.

Tabela 2. Badani uczniowie ze względu na wiek

Wiek ucznia	Typ szkoły				Ogółem	
	szkoła publiczna		szkoła niepubliczna			
	N	%	N	%	N	%
16 lat	16	11,4	0	0	16	5,7
17 lat	30	21,4	8	5,7	38	13,6
18 lat	39	27,9	62	44,3	101	36,1
19 lat	53	37,9	63	45,0	116	41,4
20 lat	2	1,4	7	5,0	9	3,2
Ogółem	140	100	140	100	280	100

Źródło: Opracowanie własne (Dubis, 2013, p. 69).

Następną cechą charakteryzującą badanych uczniów jest środowisko terytorialne szkoły, do której uczęszczają. Ilustruje to tabela 3. Przy określeniu środowiska terytorialnego, w jakim znajduje się szkoła, przyjęto następujący podział:

- małe miasto do 50 tys. mieszkańców,
- średnie miasto od 50 do 150 tys. mieszkańców,
- duże miasto powyżej 150 tys. mieszkańców.

Tabela 3. Badani uczniowie według środowiska terytorialnego, w którym znajduje się szkoła

Środowisko terytorialne szkoły	Typ szkoły				Ogółem	
	szkoła publiczna		szkoła niepubliczna			
	N	%	N	%	N	%
małe miasto	21	15,0	21	15,0	42	15,0
średnie miasto	90	64,3	90	64,3	180	64,3
duże miasto	29	20,7	29	20,7	58	20,7
Ogółem	140	100	140	100	280	100

Źródło: Opracowanie własne (Dubis, 2013, p. 69).

Jak wynika z danych zawartych w tabeli 3, zdecydowana większość badanej próby badawczej tworzą uczniowie uczęszczający do liceów ogólnokształcących w średnich miastach (64,3%). Drugą co do wielkości grupę stanowią uczniowie uczęszczający do liceum w dużym mieście (20,7%), a najmniej liczną grupą są uczniowie z liceów w małych miastach (15%).

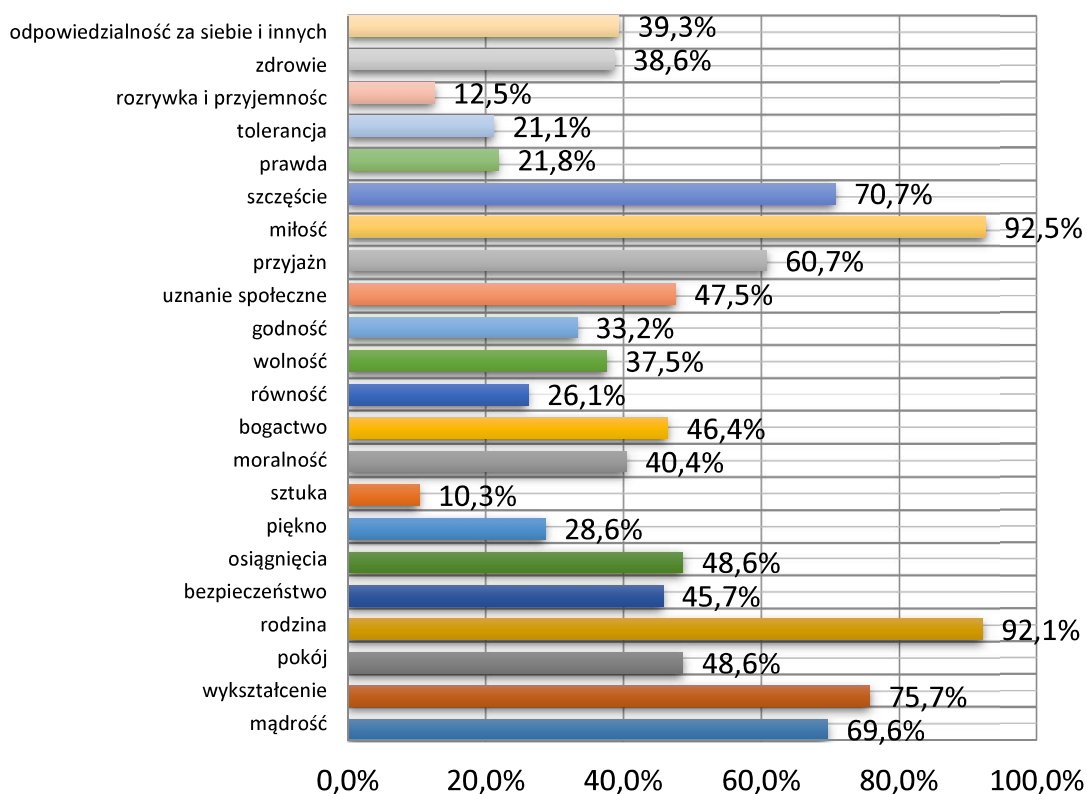
WARTOŚCI AUTOTELICZNE I INSTRUMENTALNE BADANYCH

Problematyka wartości i ich hierarchii ma zasadnicze znaczenie dla sposobu działania i decydowania o sobie. Wartości stanowią podstawowy komponent procesu projektowania przyszłości. Same wartości tworzą w stosunku do siebie porządek hierarchiczny, dlatego możemy mówić o wartościach mniej lub bardziej preferowanych, ale wpływających na sposoby i cele działania poszczególnych ludzi. Wybór jednej wartości pociąga za sobą następną, a opowiedzenie się za czymś implikuje kontekst wartości (Schwartz 1992, p. 25). Często system wartości jest utożsamiany z hierarchią wartości. U podstaw której leży mniej lub bardziej uświadamiany zespół ogólnych poglądów na świat. Zwracają na to uwagę między innymi Y. Rim (1982), S. H. Schwartz, W. Bilsky (1990), Cz. Matuszewicz (1975) Z. Skorny (1980) T. Lewowicki (1987), E. Kobyłecka (2004), M. J. Szymański (2006), M. Korczyński (2009). Można stwierdzić, że wartości są czynnikiem selektywności w określaniu planów człowieka.

Wartości dotyczą sfery fizycznej, psychicznej, duchowej i społecznej życia, normują więc wszystkie jego wymiary. Wyznaczają postawy wobec ludzi i rzeczy, a tym samym mają wpływ na stany emocjonalne oraz na samoocenę. Wartości natomiast mogą być przedmiotem planów i dążeń człowieka. Analiza wybieranych przez młodzież wartości będzie stanowić dopełnienie filozofii życiowej badanych, tego co dla nich w życiu najważniejsze. Uwzględniając teoretyczny i empiryczny wymiar wpływu wartości na życie człowieka, interesujące jest poznanie preferencji aksjologicznych licealistów.

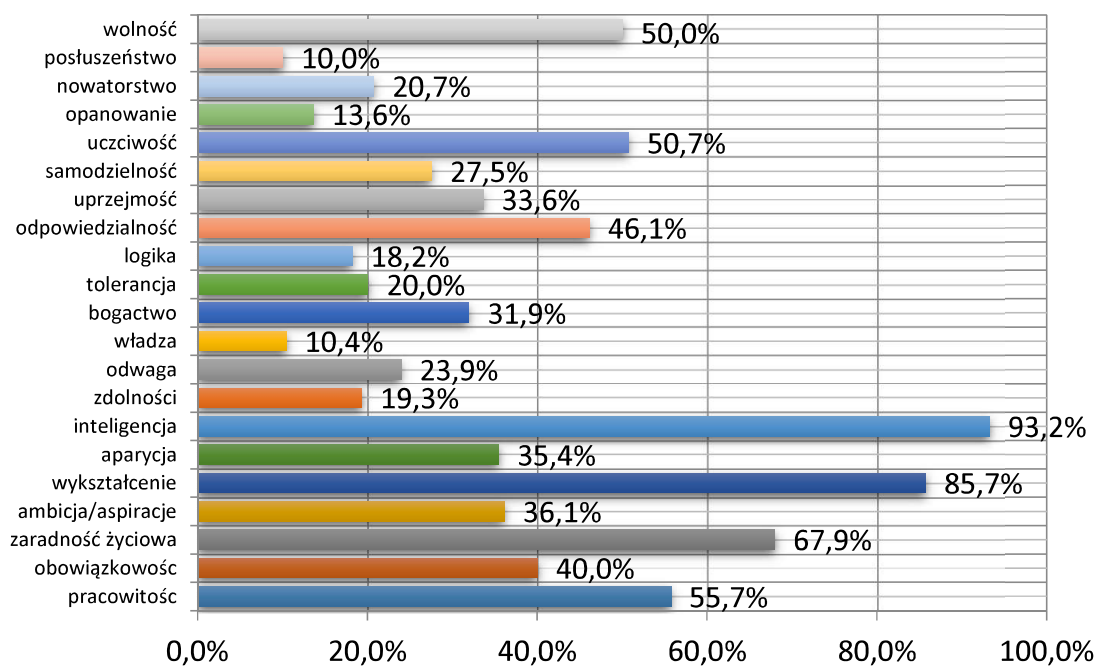
W celu poznania preferowanych przez młodzież wartości w badaniu zaproponowano dwie skale wartości: autoteliczne i instrumentalne. Poproszono przy tym młodzież o wybór dziesięciu najistotniejszych w każdej grupie. Te wartości, które zajmują najważniejszą pozycję w systemie preferencji, mają największy wpływ na decyzje i działania jednostki na obecnym etapie życia. Wyniki uzyskane w trakcie badań przedstawiają dane w wykresach: 1 i 2. Pozwolą one na poznanie aktualnie preferowanego systemu wartości. Wyniki dotyczące wartości deklarowanych przez młodzież mogą, lecz nie muszą pokrywać się z urzeczywistnianymi.

Wykres 1. Wybierane przez badanych wartości autotelicznych (I grupa wartości)

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 2. Wybierane przez badanych wartości instrumentalne (II grupa wartości)

Źródło: Opracowanie własne.

WNIOSKI ORAZ POSTULATY PEDAGOGICZNE I SPOŁECZNE

Rozważania teoretyczne dotyczące wartości i planów życiowych oraz przedstawiony materiał empiryczny dają pewien obraz hierarchii wartości oraz planów życiowych badanych uczniów liceów publicznych i niepublicznych (Dubis, 2011, p. 69). Analiza wyników badań oraz ich interpretacja pozwoliły na sformułowanie następujących wniosków:

- Wybierane wartości autoteliczne (jak: miłość, rodzina, wykształcenie i szczęście) i instrumentalne (inteligencja, wykształcenie i zaradność życiowa) świadczą o dużej dojrzałości młodzieży; są również uważane za najbardziej pożądane dla całego społeczeństwa.
- Młodzież mniejszą uwagę zwracała na wartość zdrowia (wartość autoteliczna), co może świadczyć o słabej edukacji zdrowotnej. Natomiast wśród wartości instrumentalnych wartość zdrowia nie pojawiła się w ogóle.
- Młodzież w swoich wyborach bardzo rzadko uwzględniała takie wartości, jak: uznanie społeczne, skromność, nowatorstwo czy posłuszeństwo. Wartości te są traktowane przez młodzież marginesowo.

- Wybierane przez młodzież wartości są silnie skorelowane z jej planami życiowymi. Dla badanej młodzieży najważniejszym celem jest szczęśliwe, udane życie rodzinne, na odpowiednim poziomie ekonomicznym, który gwarantuje dobra praca (Dubis, 2011, p. 69, 2013, p. 143).
- Preferowane przez młodzież wartości harmonizują z wybieranym przez nią stylem życia. Badani preferują styl życia zorientowany na człowieka, pracę i naukę. Respondenci uważają za priorytet dostrzeganie drugiego człowieka i cenią akty niesienia mu pomocy. Praca z innymi i dla innych stanowi dla nich istotną wartość (Danilewicz, 2012, p. 13).
- Młodzież optymistycznie patrzy w przyszłość. Wierzy, że uda jej się osiągnąć zamierzone cele. Wśród czynników decydujących o osiągnięciu celu badani najczęściej wymieniają: wykształcenie i zaradność życiową, pomoc rodziny i znajomości. Można stąd wnosić, iż młodzież ta jest przekonana, że dla osiągnięcia powodzenia w życiu bardzo ważne są osobiste atrybuty, ale również nieformalne układy i znajomości, które stworzą sprzyjające warunki do efektywnego wykorzystania tych cech (Dubis 2013).
- Dane dotyczące kształtowania się hierarchii wartości i planów życiowych badanej młodzieży wskazują na ich wieloczynnikowe uwarunkowania. Należy jednak podkreślić szczególną rolę środowiska rodzinnego, które w większości przypadków jest przyczyną dominującą.
- Nie zanotowano zbyt dużych różnic systemu wartości ze względu na typ szkoły. Wśród badanych uczniów zarówno w szkołach publicznych, jak i niepublicznych, istnieje ten sam trend, co do wybieranych wartości na pierwszych trzech miejscach.
- Wśród osób znaczących, mających wpływ na plany życiowe i uznawane wartości, młodzież najczęściej wskazywała oboje rodziców. Przy czym dla większości badanych to matka postrzegana była jako osoba najbardziej znacząca, ze zdaniem której najbardziej się liczą.
- Nauczyciele nie stanowili szczególnie znaczącego środowiska wpływającego na wybory dotyczące wartości i planów życiowych uczniów (Dubis, 2011, p. 69, 2013, p. 143).

Przeprowadzone badania i uzyskane wyniki dały podstawę do ustalenia postulatów pedagogicznych, których realizacja sprzyjałaby kształtowaniu

w młodzięży systemu wartości i planów życiowych oraz bardziej adekwatnego procesu wartościowania (Dubis, 2011, 2013):

- Rozwijanie systemu kształcenia i doskonalenia nauczycieli, ze szczególnym zwróceniem uwagi na kształcenie w zakresie aksjologii pedagogicznej oraz wzbogacenie umiejętności niezbędnych do pracy z uczniem.
- Prowadzenie badań umożliwiających poznanie hierarchii wartości i planów życiowych planów młodzięży w celu zorganizowania oraz właściwego ukierunkowania życiowego i społecznego młodzięży.
- Konieczne jest uzmysłowienie nauczycielom, że powinni stać się dla swoich uczniów autorytetem, dzięki któremu młodzięży mogłaby asymilować dla siebie wzory i reguły postępowania. W związku z tym nauczyciele powinni zadbać o właściwy przekaz wiedzy, prowadzenie zajęć w sposób bardziej atrakcyjny i ciekawy, a także postępowanie według ustalonych wspólnie zasad. Nauczyciele powinni być autentyczni i profesjonalni w tym, co robią.
- Podejmowanie wszechstronnych działań dotyczących pomocy młodzięży, w zakresie kształtowania i doskonalenia kompetencji dotyczących podejmowania decyzji oraz planowania własnego życia.
- Objęcie uczniów edukacją aksjologiczną, mającą na celu pomoc młodzięży w rozpoznawaniu, rozumieniu i akceptowaniu określonych wartości. Edukacja powinna zmierzać do kształtowania humanistycznego systemu wartości etycznych oraz wielostronnego rozwoju i aktywności jednostki (Dubiel 2016, p. 19-32).
- Konieczność rozpoznania czynników wspomagających lub utrudniających rozwój kompetencji moralnych u uczniów.
- Podniesienie skuteczności działań wychowawczych w zakresie wszechstronnego rozwoju ucznia. Stwarzanie w procesie edukacji sytuacji aksjologicznych, mających na celu przeżywanie wartości, zrozumienie ich sensu, rozwijanie wrażliwości estetycznej oraz formowanie poczucia odpowiedzialności za własne wybory i czyny.
- Względnie precyzyjne określenie roli i zadań nauczyciela w ramach wychowania do wartości.

- W celu zrozumienia i respektowania wartości przez młodzież, należy zadbać o kształtowanie i rozwijanie ich zainteresowań. Niezbędne w tym zakresie jest ukierunkowanie na sztukę, literaturę czy działalność prospołeczną.
- Osadzenie procesu wychowania w szkole na solidnych fundamentach aksjologicznych.
W procesie wychowania trzeba kierować uwagę na kreowanie takich sytuacji aksjologicznych, które sprzyjają rozpoznawaniu, rozumieniu, akceptowaniu oraz urzeczywistnianiu podstawowych wartości (Inglot-Kulas, 2015, p. 31-40).
- Zadaniem szkoły powinno być nie tylko osiągnięcie przez ucznia najwyższych wyników intelektualnych, ale przede wszystkim przygotowywanie go kreowania siebie, odnajdywania własnej drogi oraz pełnienia określonych ról w społeczeństwie i rodzinie.
- Zintegrowanie działań szkoły, rodziny i społeczności lokalnej w celu pomocy młodzieży w ukształtowaniu właściwej i trwałej hierarchii wartości, w tym wartości zdrowia i planów życiowych.
- Wprowadzenie systemu uwzględniającego wsparcie środowiska rodzinnego w realizacji funkcji opiekuńczo-wychowawczych. Podniesienie na wyższy poziom pedagogizacji rodziców w zakresie wiedzy dotyczącej wpływu funkcjonowania rodziny na kształtowanie się systemu wartości i planów życiowych ich dzieci.
- W złożonej wychowawczo rzeczywistości, mimo wielu działań podejmowanych na szczeblu krajowym i lokalnym, koniecznym staje się stworzenie zintegrowanego systemu obejmującego kompleksowe działania aktywizujące i wspierające młodzież w realizacji ich planów i zamierzeń (Dubis 2011,2013).

PODSUMOWANIE

Niniejszy artykuł nie wyczerpuje w całości analizy problemu kształtowania się hierarchii wartości i planów życiowych młodzieży oraz procesu wartościowania. Stanowi jednak próbę pokazania ważności powyższego problemu oraz jego psychopedagogicznych uwarunkowań. Poszczególne zagadnienia, odnoszące się do wartości, wartościowania, wzorów zachowań oraz konieczności

planowania przyszłości, nabierają szczególnego znaczenia w kontekście przemian oraz wyzwań współczesności. System czy hierarchia wartości człowieka wyraża się w każdej dziedzinie jego funkcjonowania. Przejawia się to w sposobie myślenia i rozumowania, podejmowania decyzji, a także sposobie rozwiązywania konfliktów, ujawniania i zaspokajania potrzeb, w wyborze przyszłych celów (Dubis 2011, 2013). Człowiek podejmuje własną aktywność według preferowanego systemu wartości, dlatego ukształtowanie go stanowi podstawę całościowego rozwoju młodzieży. Umiejętnie udzielana pomoc młodzieży w każdym z analizowanych obszarów przez podstawowe podmioty wychowawcze (Gogolin, Szymik, 2016; Baryła-Matejczuk, 2016) powinna spowodować, że jej plany życiowe będą konstruowane prawidłowo, zaś cele – które badani pragną osiągnąć – będą miały szansę urzeczywistnienia.

Autorzy wyrażają przekonanie, że przedstawione wyniki badań i ich interpretacja są jedynie wycinkiem bogatej problematyki hierarchii wartości ze szczególnym uwzględnieniem wartości zdrowia oraz planów życiowych konkretnej grupy młodzieży – uczniów liceów publicznych i niepublicznych województwa podkarpackiego w danym okresie i w określonych warunkach społecznych. Autorzy starali się jednak uchwycić pewną specyfikę, złożoność i wielorakie uwarunkowania analizowanego problemu. Dla całościowego poznania powyższej problematyki należałoby dokonać porównania z przejawianymi wartościami i dążeniami młodzieży w innych regionach kraju. Większość bowiem zasygnalizowanych problemów ma wymiar ogólniejszy i wykracza poza ramy lokalnych społeczności. Dlatego też zasadne byłoby prowadzenie dalszych badań wartości, wartościowania, znaczenia wartości zdrowia, edukacji zdrowotnej i planów życiowych i ich uwarunkowań na większej populacji uczniów. Wydaje się to szczególnie ważne w warunkach gwałtownych zmian, obejmujących zarówno obiektywne warunki życia społecznego, jak i subiektywne doznania, nastawienia i przekonania i poglądy ludzi (Dubis 2016; Stepulak 2016). Możliwie pełne rozpoznanie i zrozumienie uwarunkowań budowania systemu wartości młodzieży, nabywania przez nich kompetencji aksjologicznych, moralnych i społecznych, jest istotne dla organizowania pracy wychowawczej z młodzieżą

BIBLIOGRAFIA:

- Baryła-Matejczuk, M. (2016). *Ponadstandardowi nauczyciele*. Lublin: Innovatio Press.
- Cieciuch, J. (2013). *Kształtowanie się systemu wartości. Od dzieciństwa do wczesnej dorosłości. Relacje między systemami wartości a przekonaniami światopoglądowymi w okresie dorastania*. Warszawa: Wydawnictwo Liberi Libri.
- Danilewicz, W. (2012). *Co jest w życiu ważne ? Młodzi Polacy w świecie „nowych wspólnot”*. In: T. Bajkowski, K. Sawicki (ed.), *Młodzież – Kultura – Tożsamość*, Białystok: Trans Humana.
- Dubiel-Zielińska, P. (2016). *Moral dilemmas in professions of public trust and the assumptions of ethics of social consequences*. *Ethics & Bioethics*, 6, 1-2, 19-32.
- Dubis, M. (2013). *Świat wartości i plany życiowe licealistów*, Lublin: Innovatio Press.
- Dubis, M. (2011). *Młodzież wobec wyboru profilu kształcenia i zawodu*. Kraków: Impuls.
- Dubis, M. (2016). *Pedagogiczne uwarunkowania agresji dzieci i młodzieży: Rodzina Szkoła – Cyberprzestrzeń – Uzależnienia*. Lublin: Innovatio Press.
- Gogolin, O., Szymik, E. (2016). *Współpraca rodziców z nauczycielami edukacji wczesnoszkolnej w świetle badań sondażowych*. *Studia i Prace Pedagogiczne*, 3, 87-105.
- Inglot-Kulas, J. (2015). *Wartości a wychowanie współczesnego człowieka*. *Studia i Prace Pedagogiczne*, 2, 31-40.
- Jarymowicz, M. (2009). *Psychologiczne podstawy podmiotowości*. Warszawa: PWN.
- Kobyłecka, E. (2004). *Rozpoznawanie wartości przez uczniów szkół średnich w procesie edukacji*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe PTP.
- Korczyński, M. (2009). *Wartości w przystosowaniu osób niepełnosprawnych*. Lublin: Wyższa Szkoła Społeczno-Przyrodnicza.
- Lewowicki, T. (1987). *Aspiracje dzieci i młodzieży*. Warszawa: PWN.
- Łobocki, M. (2007). *Metody badań pedagogicznych*. Kraków: Impuls.
- Matuszewicz, Cz. (1975). *Psychologia wartości*. Warszawa-Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Mazur, P. (2008). *Wartości – busołą na oceanie życia*. *Katecheta*, 1, 60-62.
- Mazur, P. (2011). *Podstawy pedagogiki pastoralnej*. Kraków: WAM.
- Nowak, S. (2012). *Metodologia badań społecznych*. Warszawa: PWN.

- Pilch, T. (1998). *Zasady badań pedagogicznych*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Rim, Y. (1982). Values, idealism, relativism, personality and cognitive performance. *Personality and Individual Difference*, 3, 81-83.
- Rokeach, M. J. (1973). *The nature of human values*. New York: Free Press.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1-65.
- Schwartz, S. H., Bilsky, W. (1990). Toward a theory of the universal content and structure of values: Extensions and cross-cultural replications. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, 878-891.
- Skorny, Z. (1980). *Aspiracje młodzieży oraz kierujące nimi prawidłowości*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Skorowski, H. (2004). Sumienie. In: B. Szlachta (ed.), *Słownik społeczny*, Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Stepulak, M. Z. (2007). *Psycholog jako zawód zaufania społecznego*. Lublin: Innovatio Press.
- Stepulak, M.Z. (2015). Podstawy teoretyczne psychologii wartości. In: M. Z. Stepulak, J. Łukasiewicz (ed.), *Współczesne znaczenie wartości w teorii i praktyce psychologicznej*, Lublin: Innovatio Press.
- Stepulak, M.Z. (2016). Wartość ludzkiego życia we współczesnej refleksji naukowej i nauczaniu Kościoła katolickiego. In: M.Z. Stepulak, J. Łukasiewicz (ed.), *Psychologiczne uwarunkowania wartości. Rodzina – sens i wartość ludzkiego życia – religijność*, Lublin: Innovatio Press.
- Stepulak, M.Z. (2016). Cyberprzestrzeń a zagrożenia wychowawczej roli systemu rodzinnego. *Studia i Prace Pedagogiczne*, 3), 37-50.
- Stepulak, M.Z., Łukasiewicz, J. (2016). Znaczenie wartości w badaniach psychologicznych i życiu społecznym – wprowadzenie w problematykę. In: M.Z. Łukasiewicz (ed.), *Znaczenie wartości w badaniach psychologicznych i życiu społecznym*, Lublin: Innovatio Press.
- Szymański, J.M. (2006). *Młodzież wobec wartości*. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.
- Wilk, T. (2003). *Edukacja, wartości i style życia reprezentowane przez współczesną młodzież w Polsce w odmiennych regionach gospodarczych*. Kraków: Impuls.